

اللَّهُمَّ احْمِمْ بَيْنَنَا

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی، گروه علوم تربیتی

پایان نامه برای دریافت کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فلسفه آموزش و پرورش

عنوان: بررسی اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی

استاد راهنما:

دکتر گل بابا سعیدی

استاد مشاور:

دکتر محمدحسن آموزگار

پژوهشگر:

نسرين کریمی

تابستان ۹۱

تقدیم به:

حرمت پاک آزادگی و رادمردی، به تبلور فتح و از خود گذشتگی

به اهتزاز گلگون بیرق حریم دوستی

به آنکه ختم رسل، استمرار نبوتش را بر گلویش بوسه زد

به حضرت عشق

به سید الشهدا حسین بن علی (ع)

همو که امتی را از خواب جهل بیدار و بر احیای پیکر نحیف نهاد دین همت گماشت.

تشکر و قدردانی:

برخود لازم می‌دانم مراتب تشکر و قدردانی خود را نسبت به جناب آقای دکتر گل بابا سعیدی استاد راهنمای گرامی و جناب آقای دکتر محمدحسن آموزگار استاد مشاور ارجمند ابراز داشته و توفیق روزافزون آنان را از درگاه ایزد منان مسئلت نمایم.

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب نسرين کریمی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپيوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۰۸۱۷۰۰ در رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش که در تاریخ ۱۳۹۱/۶/۱۹ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی دفاع نموده‌ام

بدین وسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی‌ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: نسرين کریمی

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۱۳۹۱/۶/۱۹

دانشجوی کارشناسی ارشد **خانم نسرین کریمی** از پایان نامه خود دفاع نموده و با

نمره ۱۸ بحروف **هجده** و با درجه **عالی**

مورد تصویب قرار گرفت.

امضا استاد راهنما

فهرست مطالب

<u>عنوان</u>	<u>صفحه</u>
فصل اول: کلیات طرح	
۱-۱ بیان مسئله.....	۲
۲-۱ هدفهای تحقیق.....	۳
۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن.....	۳
۴-۱ ۴ سوالات تحقیق.....	۴
۵-۱ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی.....	۴
۶-۱ روش تحقیق.....	۵
۷-۱ قلمرو تحقیق.....	۵
۸-۱ جامعه و حجم نمونه.....	۶
۹-۱ محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق.....	۶
فصل دوم: مطالعات نظری	
مقدمه.....	۹
۱-۲ شرحی بر زندگانی علامه طباطبایی.....	۱۰
۲-۲ بخش اول (تأملی بر مفاهیم اولیه).....	۱۳

- ۱۳..... اصل ۱-۲-۲
- ۱۵..... اصل تربیتی ۲-۲-۲
- ۲۱..... منبع اصول تربیتی ۳-۲-۲
- ۲۴..... بخش دوم (مبانی تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی) ۳-۲-۲
- ۲۴..... انسان از دیدگاه علامه طباطبایی ۱-۳-۲
- ۲۵..... توصیف انسان در قرآن ۱-۱-۳-۲
- ۲۵..... روح انسان ۲-۱-۳-۲
- ۲۶..... نفس انسان ۳-۱-۳-۲
- ۲۹..... عقل انسان ۴-۱-۳-۲
- ۳۱..... فطرت انسان ۵-۱-۳-۲
- ۳۲..... اراده و اختیار انسان ۶-۱-۳-۲
- ۳۳..... قلب انسان ۷-۱-۳-۲
- ۳۴..... ماهیت تعلیم و تربیت ۲-۳-۲
- ۳۴..... اخلاق ۱-۲-۳-۲
- ۳۵..... تزکیه ۲-۲-۳-۲
- ۳۵..... هدایت ۳-۲-۳-۲
- ۳۶..... رابطه‌ی تعلیم و تربیت ۳-۳-۲
- ۳۷..... اهداف تعلیم و تربیت ۴-۳-۲

- ۳۷.....۱-۴-۳-۲ اهداف غایی
- ۳۸.....۲-۴-۳-۲ اهداف واسطه‌ای
- ۴۱.....۵-۳-۲ روشهای تعلیم و تربیت
- ۴۲.....۱-۵-۳-۲ روش عملی
- ۴۳.....۲-۵-۳-۲ روش مباحثه‌ای
- ۴۳.....۳-۵-۳-۲ روش مناظره
- ۴۴.....۴-۵-۳-۲ روش عقلانی
- ۴۴.....۵-۵-۳-۲ روش استقرایی
- ۴۴.....۶-۵-۳-۲ مشاهده
- ۴۵.....۷-۵-۳-۲ تفکر و تجزیه و تحلیل
- ۴۵.....۸-۵-۳-۲ تعمیم
- ۴۵.....۹-۵-۳-۲ مفهوم سازی
- ۴۶.....۱۰-۵-۳-۲ روش قیاسی
- ۴۶.....۶-۳-۲ واژه شناسی تعلیم
- ۴۹.....۷-۳-۲ واژه شناسی تربیت
- ۵۵.....۴-۲ بخش سوم (اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی)
- ۵۵.....۱-۴-۲ اصول تعلیم و تربیت در اسلام
- ۵۵.....۲-۴-۲ اصل کرامت

- ۶۲.....۳-۴-۲ اصل اختیار و مسئولیت انسان.....
- ۶۶.....۴-۴-۲ اصل عقل.....
- ۶۸.....۵-۴-۲ اصل عدل.....
- ۷۰.....۶-۴-۲ اصل کمال جویی.....
- ۷۴.....۷-۴-۲ اصل وسع.....
- ۷۵.....۵-۲ پیشینه تحقیق.....

فصل سوم: روش شناسی تحقیق (متدلوژی)

- ۷۹.....مقدمه.....
- ۷۹.....۳-۱ روش تحقیق.....
- ۸۰.....۳-۲ جامعه آماری.....
- ۸۰.....۳-۳ حجم نمونه گیری و روش اندازه گیری.....
- ۸۰.....۳-۴ روش جمع آوری اطلاعات.....
- ۸۱.....۳-۵ ابزار جمع آوری اطلاعات.....
- ۸۳.....۳-۵ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها.....

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

- ۸۵.....مقدمه.....
- ۸۵.....۴-۱ خاستگاه و منبع اصول تعلیم و تربیت چیست؟.....
- ۹۰.....۴-۲ جایگاه انسان در تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی چگونه است ؟.....

۳-۴ معنا و مفهوم تعلیم و تربیت در آیات قرآن از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟..... ۹۶

۴-۴ اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی کدامند؟..... ۹۹

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

مقدمه..... ۱۰۹

۱-۵ نتیجه گیری..... ۱۰۹

۲-۵ پیشنهادات..... ۱۱۲

۱-۲-۵ پیشنهادات حاصل پژوهش..... ۱۱۲

۲-۲-۵ پیشنهادات برای پژوهشگران آینده..... ۱۱۳

فهرست منابع و مآخذ

فهرست منابع فارسی..... ۱۱۴

فهرست منابع عربی..... ۱۱۷

فهرست منابع لاتین..... ۱۱۷

چکیده لاتین..... ۱۱۸

فصل اوّل

کلیات طرح

۱-۱ بیان مسأله

واژه اصل و اصول تقریباً در همه شاخه های دانش بشری از جمله در علوم تربیتی به کار می رود. اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه هر فیلسوف، واقعیت های بنیادی را در هر یک از زمینه های مورد نظر مشخص و روشن می نماید. همان طور که می دانیم علوم تربیتی جزء قلمرو علوم کاربردی است و ویژگی بارز آن به ایجاد تغییرات مطلوب و به دست آوردن قواعد کلی برای تعیین و هدایت تغییرات است. هنگامی که از اصول تعلیم و تربیت سخن می گوئیم باید خود را محدود به بیان قواعدی کنیم که به منزله راهنمای عمل، تدابیری را در باب تعلیم و تربیت ارائه می دهند.

پس مبانی و اصول تعلیم و تربیت، مجموعه قانونمندی های شناخته شده در علوم نظری همچون روانشناسی و جامعه شناسی است که تعلیم و تربیت بر آنها تکیه دارد. بررسی اصول مذکور از دیدگاه فیلسوفان و بزرگان تعلیم و تربیت و به ویژه تعلیم و تربیت اسلامی که ناشی از وحی الهی است، همواره مورد توجه عالمان قرار گرفته است. در این راستا بر آن شدیم که اصول تعلیم و تربیت را از دیدگاه فیلسوف معاصر مسلمان بزرگی علامه طباطبایی مورد بررسی قرار دهیم.

لازم به ذکر است در این تحقیق شناخت منابع و اصول تربیتی، مفهوم تعلیم و تربیت، جایگاه انسان در قرآن، و تبیین اصول و مبانی تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی بررسی شده است.

۲-۱ هدفهای تحقیق

هدف اصلی:

بررسی اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی

اهداف فرعی:

شناخت و بررسی منبع و خاستگاه اصول تعلیم و تربیت

تعیین جایگاه انسان در تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی

بررسی معنا و مفهوم تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی

۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

در هر مکتبی برای رسیدن به اهداف تعلیم و تربیت از روشهای خاص آن مکتب استفاده می شود. در دین مبین اسلام که دستورات جامع و کامل آن در قرآن، این کتاب همیشه جاویدان آمده است؛ روش ها و نکته‌هایی که در رسیدن به اهداف مقدس تعلیم و تربیت که بزرگترین این اهداف: «انسان سازی است، بیان شده است که با دقت و تدبّر در آیات قرآن کریم و رجوع به احادیث اهل بیت(ع) در این زمینه، می توان این روشها و نکته ها را به خوبی دریافت و به کار برد تا هدف اصلی و اساسی تعلیم و تربیت یعنی انسان سازی محقق گردد. تعالیم روح بخش اسلام در کلیه شئون زندگی بر اساس فطرت که بهترین راهنمای انسان هاست، می باشد و لذا مریبان و معلمان با بهره مندی از این تعالیم می توانند مقدمات تربیتی محکم و استوار را فراهم آورند.

قرآن بزرگترین کتاب آداب تعلیم و تربیت و اهداف آن است. قرآن همچون ستاره درخشانی به زندگی انسان ها روح و معنا بخشیده است. هدف از نزول قرآن هدایت و رحمت است و تعلیم و تربیت انسانی که خود را به خوبی بشناسد، استعدادهای درونی خویش را دریابد و به هدف والای تربیتی نائل گردد. چرا که هدف اساسی و اصلی تعلیم و تربیت «انسان سازی» است و در عرصه تاریخ معلمان و مربیان بسیاری برای تربیت انسان ها آمده اند، در این راستا برگرفتن از نظرات و دیدگاههای علما و بزرگان این عرصه همچون علامه طباطبایی خالی از لطف و برکات نمی باشد، ایشان پیشرفت جامعه انسانی و منزلت او را که دقیقا زمینه های تعلیم و تربیت می داند مورد نقد و بررسی قرار می دهد. از آنجایی که علامه به عنوان یک مفسر بزرگ در عرصه تبیین آیات الهی ظاهر شده و تحت تاثیر نظام تربیتی اسلام قرار می گیرد، ضمن شرح و بسط فلسفه تربیتی اسلام، بالطبع صاحب اندیشه و نظام تربیتی مستحکمی می شود که ایشان به عنوان یکی از ستاره های درخشان نظام تربیتی محسوب، و در زمینه تعلیم و تربیت اندیشه های تامل برانگیز و قابل توجهی دارند.

۱-۴ سوالات تحقیق

۱. خاستگاه و منبع اصول تعلیم و تربیت چیست؟
۲. جایگاه انسان در تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی چگونه است؟
۳. معنا و مفهوم تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟
۴. اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی کدامند؟

۱-۵ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

تعاریف نظری:

اصول: ریشه‌ها، بنیادها، بیخ‌ها

انسان: از گونه آدم‌ها که به سبب رشد کامل مغز از دیگر جانوران ممتاز است و قدرت بیان افکار به وسیله تکلم و خط دارد و تنها جانوریست که ایستاده راه می‌رود.

تربیت: پروردن، پروراندن

علامه طباطبایی: بسیار دانا، بسیار دانشمند (اسم خاص)

تعاریف عملیاتی:

اصول: واقعیت‌های بنیادی و مجموعه قانونمندی‌های شناخته شده در علوم تربیتی

انسان: جانشین خداوند بر روی زمین و دارای قوه ناطقه، بررسی مفهوم انسان از منظر قرآن

تعلیم: بررسی مفهوم تعلیم انسان از منظر قرآن با تاکید بر تفسیر المیزان

تربیت: بررسی مفهوم تربیت انسان از منظر قرآن با تاکید بر تفسیر المیزان

علامه طباطبایی: فیلسوف و دانشمند گران سنگ و مفسر بزرگ قرآن کریم

۱-۶ روش تحقیق

روش توصیفی و تحلیلی و کتابخانه‌ای مبتنی بر شناسایی منابع، فیش برداری و طبقه بندی اطلاعات و استفاده از روش عقلی در تجزیه و تحلیل مفاهیم و اطلاعات مورد نظر می باشد.

۱-۷ قلمرو تحقیق

گستره این پژوهش بر مبانی اصول تعلیم و تربیت در نحله‌های فکری دینی و به طور خاص اسلامی می‌پردازد. چه تأکید آن بر اندیشه اسلامی معاصر و شیعی خواهد بود

۸-۱ جامعه و حجم نمونه

از آنجا که دامنه پژوهش بر دو میدان اصول تعلیم و تربیت و همچنین آراء علامه شهیر محمدحسین طباطبایی حول این مهم چرخش می‌نماید، جامعه آماری مفروض برای این پایان نامه آثار متنوع این عالم فرزانه در باب تعلیم و تربیت را در بر گرفته و نمونه شاخص این تحقیق، مجموعه گرانسنگ و ماندگار «تفسیر المیزان» است که کوشش می‌گردد با بهره‌گیری از فرصت‌ها، منابع و ابزار موجود مطالعاتی این اثر و تا سرحد امکان مورد نظر قرار گیرد.

۹-۱ محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق

محدودیت‌های در اختیار پژوهشگر:

۱. در این پایان نامه آراء تربیتی علامه طباطبایی به طور مفصل بررسی نمی‌گردد.
۲. بررسی انواع اصول تعلیم و تربیت (عام و کاربردی) در حجم کار نمی‌گنجد.
۳. با توجه به اینکه یکی از منابع اصلی در این کار تفسیر المیزان می‌باشد شباهت مفاهیم تعلیم و تربیت برای استفاده آنها در این منبع بسیار زیاد است.
۴. مباحث مربوط به شناخت انسان بسیار وسیع بوده و در انجام کار مجبور به تلخیص مطالب هستیم.
۵. در دسته بندی اصول تعلیم و تربیت و الویت بندی آنها معیار مشخصی وجود ندارد.

۶. گستردگی موضوع تحقیق و عدم امکان جمع کردن آن در یک حیطه محدود ، تحقیق و تفحص عمیق را دشوار می‌سازد.

محدودیت‌های خارج از اختیار پژوهشگر:

۱. محدودیت منابع و کتب تفسیر و شرح که بسیاری از کتابخانه‌ها در این حوزه دارای ضعف و محدودیت و وسعت کار و زمان اندک که با خود محدودیت‌های مضاعف را به همراه داشت.
۲. عدم دسترسی به منابع دست اول و امانت گرفتن منابع اصلی و معتبر
۳. متأسفانه در مورد اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه علامه طباطبایی کتابی به طور مستقل نوشته نشده است.

فصل دوّم

مطالعات نظری

مقدمه

نقش شگفت انگیز تعلیم و تربیت در زندگی انسان، برهیچ خردمندی پوشیده نیست و تا کنون هم ضرورت آن مورد تردید قرار نگرفته است، چرا که تعلیم و تربیت صحیح می تواند فرد را به اوج ارزشها برساند و اگر غلط افتد وی را به سقوط کشاند، زیرا آدمی در آغاز ولادتش فاقد علم و ادراک و تربیت و کمال است و به تدریج با تعلیم و تربیت مستقیم و غیر مستقیم، استعدادهای بالقوه او به فعلیت می رسد و رشد و تکامل می یابد، چنانکه قرآن مجید می فرماید:

«والله اخرجکم من بطون امهاتکم لا تعلمون شیئا وجعل لکم السمع و الابصار والافئده لعلکم تشکرون»

و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد، در حالی که هیچ نمی دانستید و برای شما گوش و دیدگان و دلها قرار داد، تا شکرگزار باشید.

بر این اساس شکوفایی استعدادها و ارزشهای والای انسانی مبتنی بر تعلیم و تربیت است و انسان شدن انسان و وصولش به کمال نهایی، همه مرهون تعلیم و تربیت صحیح است.